

Poznań, 15.08.2023 r.

prof. UPP dr hab. Dariusz Pieńkowski
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Wydział Ekonomiczny
Katedra Prawa i Organizacji Przedsiębiorstw

RECENZJA

pracy doktorskiej mgr Antoniny-Viktorii Gavryshkiv pt. *Wpływ otwartości handlu na środowisko w krajach rozwijających się* napisanej pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Karman, prof. UMCS w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w 2023 r.

Podstawa formalna podjęcia recenzji

Podstawą formalną opracowania recenzji jest decyzja Rady Naukowej Instytutu Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie z dnia 13 lipca 2023 r. w sprawie powołania recenzenta w przewodzie doktorskim mgr Antoniny-Viktorii Gavryshkiv w dyscyplinie ekonomia i finanse.

Podstawą merytoryczną oceny jest przedłożona praca doktorska.

Ocena została przygotowana zgodnie z postanowieniami art. 187 ust. 1-3, art. 190 ust. 2-5 z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (Dz. U. z 2022 r. poz. 574 z późn. zm).

Struktura pracy

Praca obejmuje 175 stron, 5 rysunków, 23 tabele oraz 15 aneksów.

Praca składa się ze *Wstępu* (8 stron) i *Zakończenia* (4 strony) oraz czterech rozdziałów podzielonych na podrozdziały, w tym:

- Rozdział 1: 5 podrozdziałów II poziomu na 42 stronach,
- Rozdział 2: 7 podrozdziałów II poziomu na 44 stronach,
- Rozdział 3: 5 podrozdziałów II poziomu na 14 stronach,
- Rozdział 4: 6 podrozdziałów II poziomu na 28 stronach,

Praca posiada spis treści, spis literatury oraz spis rysunków, tabel i aneksów.

W pracy wykorzystano 344 pozycje źródłowe, w tym:

- 336 pozycji zwartych i artykułów w czasopismach w przeważającej części angielskojęzycznych,
- 8 źródeł internetowych.

Praca jest opracowaniem z szerokim wykorzystaniem źródeł angielskojęzycznych i bardzo dobrym umocowaniem w zakresie omówienia kwestii teoretycznych związanych z podejmowanymi badaniami. Niewątpliwie świadczy to o dobrej i wszechstronnej znajomości zagadnień teoretycznych na etapie przygotowania i prowadzenia badań. Poszczególne treści

rozprawy są bardzo dobrze i wszechstronnie udokumentowane w odniesieniach do literatury. Autorce udało się również stosunkowo proporcjonalnie rozłożyć treści w ramach poszczególnych rozdziałów. Nieproporcjonalnie krótszy rozdział poświęcony metodom jest charakterystycznych dla tego typu struktury pracy naukowej. Tym niemniej charakterystyka podmiotu badań mogłaby lepiej zobrazować specyfikę relacji rozwojowych wybranych krajów (w tym handlowych i środowiskowych), a to nie jest bez znaczenia dla rekomendacji i kontekstu dla tych analiz statystycznych.

We *Wstępie* zostały zaprezentowane cel pracy z krótkim uzasadnieniem oraz teza główna z trzema hipotezami szczegółowymi. Znaczną część tego rozdziału zajmuje krótki przegląd badań zmierzający do uzasadnienia podjęcia badań, w szczególności w krajach rozwijających się. Podjęte zostały kwestie środowiska, handlu oraz specyfika sytuacji w krajach rozwijających się zgodnie z przyjętym tematem pracy i celem badań.

Rozdział 1 podejmuje kwestie liberalizacji handlu z perspektywy kilku podejść teoretycznych oraz porozumień politycznych takich jak GATT/WTO. W tle tych rozważań omówiono również specyfikę krajów rozwijających się. W mojej opinii kwestie środowiskowe powinny być przesunięte do rozdziału drugiego (podrozdział 1.4), który obszernie podejmuje kwestie handlu z perspektywy kwestii środowiska naturalnego i różnych podejść teoretycznych. Rozdział ten powinien skupić się na różnych kwestiach politycznych i teoretycznych towarzyszących rozwojowi stosunków międzynarodowych pomiędzy Południem i Północą, które podejmowane są w rozważaniach ekonomii rozwoju (np. historycznie F. List czy współcześnie H-J. Chang). Nie stanowi to o trudnościach w analizie podejmowanych zagadnień w badaniach Autorki, ale niewątpliwie zobrazowałoby specyfikę relacji pomiędzy krajami rozwiniętymi i rozwijającymi się z perspektywy historycznych uwarunkowań dla rozwoju gospodarczego poszczególnych regionów świata. Rysunek 1 jest nieprecyzyjnie opisany, gdyż wskazania deformacji to pewien zakres, a opis sugeruje krzywe popytu i podaży, a właściwie jakiś punkt na tych krzywych.

Rozdział 2 przedstawia kwestie środowiskowe z perspektywy liberalizacji handlu, w tym założenia krzywej Kuznetza, zanieczyszczenia z perspektywy relacji transgranicznych i norm ochrony środowiska. W rozdziale tym znajduje się obszerny przegląd literatury (tabela 2) w zakresie różnych obszarów zagadnień podejmowanych z perspektywy problematyki środowiska i liberalizacji handlu. To niewątpliwie świadczy o dobrym przygotowaniu Autorki w zakresie znajomości podstaw teoretycznych w tym zakresie. Podobnie syntetyczne analizy i szeroki przegląd badań zaprezentowane zostały w kolejnych tabelach tego rozdziału (tabela 3-6) w zakresie krzywej Kuzneta czy liberalizacji handlu i ochrony środowiska. Nieuzasadnione jest jednak podejmowanie nowych kwestii i opracowań jak w tabeli 7 w *Podsumowaniu* tego rozdziału, gdyż takie zatytułowanie podrozdziału sugeruje wnioski w oparciu o kwestie analizowane i podejmowane w treści całego rozdziału, a nie nowe przeglądy teoretyczne. Na przykład teoria Robinsona (1988) wskazywana jest dopiero w tym ostatnim podrozdziale, a nigdzie w rozdziale nie ma odniesienia do tej teorii; ponadto pominięta została również w wykazie literatury.

Rozdział 3 to opis metody badań. Określono zakres badań, podstawowe miary, cele, tezę i hipotezy oraz zdefiniowano kraje rozwijające się. Dokładnie została opisana metoda badawcza, zmienne modelu i etapy realizacji badań oraz zastosowane testy. Wskazuje się jedynie ogólnie na

źródło danych (Bank Światowy), ale nie wskazuje się w całej pracy precyzyjnie źródła (strona internetowa czy publikacja? Inne opracowanie?).

W *rozdziale 4* podjęto obszernie zaprezentowano wyniki badań, podjęto się analizy weryfikacji hipotez i przedstawiono rekomendacje. Rekomendacje wydają się jednak bardzo pobieżne w zakresie szeroko rozumianego kontekstu dla rozwoju relacji pomiędzy poszczególnymi krajami rozwijającymi się i rozwiniętymi. Na przykład Autorka zaleca dalsze wsparcie dla liberalizacji handlu dla Chin i Indii, który może wiązać się z ograniczeniem emisji CO₂. Jednakże, relacje pomiędzy tymi krajami a krajami rozwiniętymi są bardzo kompleksowe i częstokroć przybierają wiele różnych form wzajemnych zależności współpracy i jednocześnie konkurencji. W krajach tych znajduje się wielu podwykonawców dla światowych koncernów operujących na Północy i firmy te częstokroć stawiają lub mogą stawiać warunki dla procesu produkcji zgodnej z wymogami środowiska. Jednocześnie tempo wzrostu w tych krajach i ich ekspansywna polityka handlowa podejmowane są częstokroć z perspektywy zagrożeń dla konkurencyjności gospodarek Północy. Rekomendacje mają więc bardzo szeroki zakres determinant i rozwiązań, które powinny być rozważane. Na przykład mogą dotyczyć norm środowiskowych stawianych dla takiej produkcji dla podwykonawców itd. Innymi słowy, ogólne stwierdzenie o liberalizacji stosunków handlowych niewiele wyjaśnia i wnosi do specyfiki uwarunkowań rozwojowych w tych krajach. Oczywiście trudno podnosić te kwestie z perspektywy zakresu analiz jakie zostały podjęte w tej pracy, ale należałoby przynajmniej wskazać na ten kompleksowy zakres zależności i możliwych rozwiązań w świetle uzyskanych wyników badań. Ponadto, kwestie rozwoju i środowiska to bardzo szeroka kwestia związana również mocno – na przykład - z ogromnym zanieczyszczeniem wód.

Zakończenie wskazuje na najważniejsze rezultaty badań w odniesieniu do założonych celów oraz przyjętych hipotez. Autorka wskazuje również na ograniczenia swoich badań, co również świadczy o dużej znajomości i świadomości w zakresie stosowanych metod i przyjętych w badaniu założeń.

Ocena wyboru tematu pracy i założeń badawczych

Temat rozprawy jest aktualny i obecnie szeroko dyskutowany w zakresie rozważań ekonomii rozwoju i ekonomii środowiska. Z perspektywy podjętych badań temat precyzyjnie dotyczy wpływu liberalizacji handlu na emisję wybranych gazów cieplarnianych, a więc zmian klimatycznych. W takim kontekście zawęziłbym zakres badań w temacie pracy, gdyż kwestie środowiskowe to znacznie szerszy temat jak emisje trzech gazów cieplarnianych czy nawet szeroko rozumiane i powszechnie podejmowane obecnie na arenie międzynarodowej zmiany klimatyczne.

Ocena merytoryczna pracy

Oryginalność tej pracy przejawia się w wielu syntetycznych analizach teoretycznych oraz różnych zależnościach modelowych opartych na koncepcji krzywej Kuznetsa. Badania w tym zakresie mają duże znaczenie aplikacyjne i stanowią znaczący wkład w obszarze walki ze zmianami klimatycznymi. W części empirycznej teza i hipotezy zostały prawidłowo postawione i jasno sformułowane oraz konsekwentnie podjęte w kolejnych etapach procesu badawczego. Autorka w kolejności odniosła się do postawionych hipotez w aspekcie prowadzonych badań. Liczne analizy

z wykorzystaniem metod statystycznych oraz syntetyczne zestawienia pozwalają na odniesienie do stawianych w pracy problemów. Zgadzam się też z Autorką w zakresie tego, że definicja krajów rozwijających nie oddaje specyfiki wybranego podmiotu badań, gdyż jest to bardzo mocno zróżnicowana grupa krajów. Jednakże, z tego właśnie powodu, zrozumienie tych analiz statystycznych, w tym z perspektywy rekomendacji, wymaga chociażby ogólnego zarysu specyfiki uwarunkowań rozwojowych w tych krajach. Przedstawiona jedynie krótka charakterystyka w zakresie badanych zmiennych w aneksie niewiele wnosi w tym zakresie, w szczególności w odniesieniu do specyfiki uwarunkowań rozwojowych i środowiskowych w tych krajach.

Wnioski końcowe

Autorka niniejszej rozprawy doktorskiej wykazała się dużą wiedzą teoretyczną z zakresu nauk ekonomicznych oraz możliwością samodzielnego prowadzenia analiz, badań i rozważań naukowych. Szeroki zakres wykorzystanej literatury angielskojęzycznej, logiczne analizy oraz wykorzystanie różnych metod świadczą o dobrej znajomości warsztatu badawczego Autorki. Jednocześnie praca stanowi oryginalną analizę z perspektywy oceny roli handlu w zakresie uwarunkowań dla ochrony środowiska naturalnego z perspektywy wybranych zmiennych charakterystycznych dla zmian klimatycznych. Autorka zastosowała wiele zaawansowanych metod w swoich badaniach, co niewątpliwie stanowi znaczny wkład dla wskazania skomplikowanych zależności w krajach rozwijających się. Pojawiające się w niniejszej recenzji uwagi krytyczne nie stanowią przesłanek dla podważenia oryginalnego wkładu Autorki, biegłości w zakresie stosowania metod badawczych czy szerokiej wiedzy w zakresie podjętego tematu pracy.

W rezultacie podjętych w rozprawie badań, Autorka spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim i wnoszę, aby Rada Naukowa Instytutu Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie przyjęła rozprawę doktorską pod kierunkiem dr hab. Agnieszki Karman, prof. UMCS dopuszczając mgr Antoninę-Viktorię Gavryshkiv do publicznej obrony. Wnoszę również o wyróżnienia tej pracy ze względu na bardzo szeroki zakres analiz teoretycznych w oparciu o bogatą literaturę angielskojęzyczną i zaawansowany warsztat badawczy oryginalnie podejmujący znane już kwestie, ale z perspektywy krajów rozwijających się. To ciekawy wkład w zakresie zagadnień ekonomii środowiska i ekonomii rozwoju.

prof. UPP dr hab. Dariusz Pieńkowski